

Тадеева М. І.,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні засади розвитку іношомовної освіти у школах європейських країн. Розкрито сутність поняття “система шкільної іношомовної освіти”, схарактеризовано пізнавальний, розвивальний, навчальний та виховний аспекти іношомовної освіти у дослідженнях провідних вчених-лінгводидактів європейських країн.

Ключові слова: шкільна іношомовна освіта, система, європейські країни, аспекти іношомовної освіти.

В статье обоснованы теоретико-методологические составные развития иноязычного образования в школах европейских стран. Раскрыта сущность понятия “система школьного иноязычного образования”, проанализированы познавательный, развивающий, обучающий и воспитательный аспекты иноязычного образования в исследованиях известных ученых-лингводидактов европейских стран.

Ключевые слова: школьное иноязычное образование, система, европейский страны, аспекты иноязычного образования.

The article deals with the investigation of theoretic methodological bases of foreign language education development in the European countries. The author determines the essence of the “school foreign language education” notion, analyzes the cognitive, developmental, educative and upbringing aspects of foreign language education in the works of prominent European linguadidactists.

Key words: school foreign language education, system, European countries, foreign language education aspects.

Актуальність дослідження і постановка проблеми. Вивчення іноземної мови – це свідомо цілеспрямована діяльність, зорієнтована на засвоєння структурних характеристик відповідної мови, таких як фонетика, лексика, граматики. У такому аспекті рідна мова теж вивчаються згідно шкільної програми. Оволодіння мовою, передусім рідною, а також і іноземною, є несвідомою інтуїтивною некерованою діяльністю, спрямованою на засвоєння мови. У будь-якому випадку вивчати іноземну мову або оволодіти нею потрібно при можливості у природному мовному середовищі, що, звичайно, швидко підвищує якість та ефективність зазначених вище процесів. Відсутність контактів з носіями мови і відповідно неадекватне сприйняття іношомовної культури викликає потенційний мовний бар'єр, що не можна допустити в умовах розвитку комунікативної компетентності учнів.

Завдання сучасного вчителя іноземної мови полягає в максимальному наближенні навчальної ситуації до реального мовного середовища засобами організації спілкування учнів з носіями мови, що вивчається, та їх менталітетом. Сьогодні цим процесам сприяє автономність і свобода вчителя при виборі методів і засобів залучення молодого покоління до іношомовної культури в процесі побудови системи іношомовної культури в межах іношомовної освіти.

Мета статті – виявити теоретико-методологічні засади розвитку іношомовної освіти у школах європейських країн та схарактеризувати пізнавальний, розвивальний, навчальний та виховний аспекти іношомовної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогіці та лінгводидактиці країн-членів Ради Європи особливу увагу приділено проблемі навчання та вивчення іноземних мов у шкільній та вищій освіті. Тому постала проблема дослідження теоретико-методологічних засад побудови сучасної іношомовної освіти в межах її трактування у Загальноєвропейських рекомендаціях із мовної освіти. На дослідженнях психолого-педагогічних, лінгвістичних, соціокультурних та методичних аспектів іношомовної освіти акцентували провідні вчені-лінгводидакти Західної та Східної Європи: В. Базуріна [1], Л. Богатикова [2], Б. Вульфсон [4], М. Гладченко [5], О. Першукова [1], В. Плахотник [9], А. Кубанек-Герман [15], Е. Мейер [16], В. Ек [17] та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Сучасне поняття “система шкільного навчання іноземних мов” та “система шкільної іношомовної освіти” можуть реалізовуватися з різних позицій: по-перше, як система освітніх закладів, де вважають і вивчають іноземні мови, тобто система як соціальна інституція; по-друге, як соціально-культурна сфера діяльності, спрямована на залучення молодих і дорослих громадян до вивчення іноземних мов. На думку російських вчених-лінгводидактів, К. Фокіної, Л. Тернової, Н. Костичевої [290] сучасна система іношомовної освіти є складно організованим соціальним об'єктом і одночасно складовою частиною цілісної освітньої системи, знаходиться у постійній взаємодії і взаємовпливі із зовнішнім середовищем, фактори якого зумовлюють її специфіку в будь-якому періоді. Всю різноманітність факторів, які визначають функціонування системи шкільної іношомовної освіти на всіх рівнях і в усіх аспектах аналізу, можна розділити на п'ять груп: соціально-економічні і політичні фактори; соціально-педагогічні фактори; методичні фактори; соціально-культурні фактори; індивідуальні фактори.

Процес іношомовної освіти, на думку російських дослідників Н. Гальскової, Н. Гез, Л. Тернової, включає чотири аспекти: пізнання, що спрямоване на оволодіння культурознавчим змістом іношомовної культури; розвиток, включає оволодіння психологічним змістом іношомовної культури; виховання, спрямоване на оволодіння педагогічним змістом іношомовної культури (морально-етичні аспекти); навчання, спрямоване на оволодіння соціальним змістом іношомовної освіти (мовні та мовленнєві уміння, що формуються в процесі спілкування) [5].

Таким чином, у зміст іношомовної освіти мають бути закладені механізми, що розкривають можливість практичного використання іноземної мови як важливого засобу розвитку і задоволення інтересів учнів.

Пізнавальний аспект іношомовної освіти базується на оволодінні культурним цінностями народу, що відбувається на трьох рівнях: на рівні сприймання (пізнавальне значення знань); на спеціальному рівні (прагматичне значення знань); на рівні особистісного значення (ціннісний аспект).

Проте в процесі іншомовної освіти неможливо засвоїти всю культуру країни мови, що вивчається, а необхідно побудувати модель, що має містити знання про систему мови, функції мови як засобу спілкування, основи мовного етикету, невербальні засоби спілкування, статус мови та історію її розвитку, її роль і місце у світі, взаємозв'язок з рідною мовою, фонові знання, що включають власні назви, прислів'я, фразеологізми тощо.

Суть розвиваючого аспекту полягає в тому, що він направлений на розвиток психічних якостей учня, які відіграють важливу роль для процесів пізнання. Система іншомовної освіти може позитивно впливати на розвиток і саморозвиток особистості, об'єктом якого є розвиток здібностей, що дозволяють здійснювати успішне функціонування пізнавальної, емоційно-оціночної, діяльнісно-формуючої сфери учня, що матиме значний вплив на самоосвіту особистості в майбутньому житті.

Виховання також тісно пов'язане з культурою суспільства і розуміється як становлення, збагачення і удосконалення духовної сфери особистості через творчу спадщину певних народів [4]. Виховний потенціал освіти залежить від культурного змісту навчальних матеріалів. Учителю як інтерпретатору чужої і носій рідної культури має зробити все можливе, щоб сформувати в учнів систему цінностей, що відповідають ідеалу освіти високоморальної людини. Тому деякі теоретики в галузі іншомовної освіти європейських країн такі, як Дж. Трім (Велика Британія) [17], Ю. Пассов (Росія), О. Першукова (Україна) [9] вважають, що соціокультурний компонент відіграє вирішальну роль як у навчальному, так і в виховному аспекті іншомовної освіти.

Зміст навчального аспекту складають мовленнєві вміння, якими повинен оволодіти учень як засобами спілкування: це говоріння, аудіювання, читання і письмо, а також саме вміння навчатися спілкуванню, С. Крашен (S. Krashen) (Велика Британія) у базових працях [15] визначає говоріння як засіб спілкування, що включає лексичні навички говоріння, граматичні навички, що формуються на основі граматичних явищ, що складають структурну базу системи мовленнєвих засобів певної мови; навички вимови, що формуються на основі фонетичних явищ, що складають правила вимови певної мови.

До навчального аспекту також відносять уміння навчатися в процесі вивчення іноземної мови, тому що цей предмет потребує інших прийомів оволодіння у порівнянні з іншими шкільними предметами, зокрема, уміння самостійно працювати при не досить великій кількості годин, що відведені на іноземну мову в шкільній програмі. При цьому необхідно розуміти, що у школі формуються лише основи володіння іноземною мовою.

Розглядаючи основні чотири аспекти іншомовної освіти, потрібно відзначити, що в багатьох європейських освітніх системах (Велика Британія, Франція, Німеччина) не виділяється чітко виховний аспект іншомовної освіти, що більш характерно для країн Східної Європи (Росія, Україна, Польща, Словачія, Чехія). Виховна функція іншомовної освіти в країнах Західної Європи покладається на соціокультурний компонент у навчанні іноземних мов [10].

Відкритість політики різних країн перед світовим співтовариством стимулюють процеси інтеграції та інтернаціоналізації різних сфер людської діяльності. У зв'язку з цим в обох західноєвропейських політиків, педагогів, методистів ввійшов термін "мобільність", який трактується, перш за все, як право вільного пересування і спільного проживання в рамках країн, що входять в Європейський Союз; по-друге, як право бути вільним в отриманні професійної освіти не тільки в своїй країні, але й в сусідніх державах; по-третє, як здібність людини до адаптації і проживання в сучасних умовах в мультикультурному спеціальному середовищі; по-четверте, як вміння налагоджувати контакти з носіями мови, передусім на елементарному рівні; по-п'яте, як здібність переборювати можливі труднощі, що виникають при контактах з чужою культурою і її носіями, і, насамкінець, як уміння виявляти толерантність до чужої культури.

У сучасній системі шкільної іншомовної освіти важливе місце відводиться методичним факторам, які містять в собі соціальне замовлення суспільства по відношенню до іноземних мов в категоріях власне методичної науки, а також визначає якість шкільної іншомовної освіти. Все це разом дозволяє в тій чи іншій мірі реалізувати соціальне замовлення суспільства в методичних концепціях навчання іноземних мов, програмах, підручниках і посібниках, які використовуються на практиці навчання [3].

Предметом особливого ставлення педагогів, лінгводидактів та методистів стали сьогодні соціально-культурні фактори формування іншомовної освіти. Вони передусім вимагають врахування культурологічного контексту навчання іноземних мов в поняття його входять такі категорії, як спільність і відмінність культури країни, мова якої вивчається, від рідної культури. Поряд з цим соціально-культурні умови визначаються тими відносинами до народу, його культури, суспільства, які сприймаються іншими представниками, що вивчають певну іноземну мову.

Що стосується індивідуальних факторів, які впливають на систему шкільної іншомовної освіти, то вони зараз викликають особливий інтерес, як в теоретиків, так і у практиків з вивчення мови. Дія індивідуальних факторів впливає на всіх рівнях аналізу системи навчання, а також на рівні засобів навчання [12].

Використовуючи попередні судження, можна сформулювати декілька положень, що визначають перспективу сучасної шкільної системи навчання іноземних мов в нових соціально-економічних і політичних умовах.

На рівні системи навчання іноземних мов у школах європейських країн як сукупність освітніх процесів в умовах масового навчання іноземних мов необхідно чіткіше диференціювати цілі навчання відповідно до потреб різних категорій вивчаючих мови. Прагматичний аспект іншомовної освіти сьогодні найтісніше пов'язаний з наявністю загального виходу на іншу культуру і її представників: не просте, звичайне знання мови, а вміння використовувати її в реальному процесі комунікації. Дуже важливими вважає Т. Аренова освітні аспекти навчання іноземних мов, реалізація яких повинна забезпечити життєдіяльність людини в нових економічних умовах відкритої політики держав у світовому співтоваристві [1]. Важливо констатувати процес навчання іноземних мов як процес пізнання учнями іншої культури і, відповідно, усвідомлення ними приналежності до певного соціально-культурного суспільства, що сприятиме створенню сприятливого контексту щодо розвитку багатомовності в тій чи іншій країні, а також взаєморозуміння і взаємодії представників різних культур в умовах полікультурної комунікації.

У контексті системи навчання іноземних мов як соціально-культурної сфери діяльності із залученням громади до вивчення іноземних мов необхідно реалізувати, по-перше, прагнення кожного члена суспільства, який бажає набути певних особистих і професійних успіхів, до навчання іноземних мов; по-друге, пошук нових підходів до вирішення мовних проблем і державі; по-третє, стимулювання багатомовності в нових геополітичних і внутрішньополітичних умовах, зумовлене необхідністю розвитку багатоваріантної системи навчання іноземних мов.

Врахування попередніх факторів, що визначають специфіку сучасної шкільної іншомовної освіти, дає можливість осмислити і виділити нові тенденції в цій галузі стосовно сучасних реалій суспільного життя.

Н. Баришніков вважає, що багатомовність – це невід’ємна частина існування і функціонування сучасного світу. Володіння кількома іноземними мовами сьогодні зумовлене не тільки економічними, але й загальноосвітніми моментами як фактор загального політичного і культурного розвитку особистості. На сучасному етапі суспільного розвитку зростає культурологічна функція освіти, яка із способу передачі знань від покоління до покоління перетворюється у спосіб розвитку культури, формування картини світу і місця людини в ньому [10].

У зв’язку з культурологічною концепцією навчання іноземних мов сьогодні характеризується комунікативною орієнтацією навчального предмета. В якості мети навчання пропонується міжкультурна (соціальна) компетенція. У зв’язку з цим результатом навчання іноземних мов має бути не лише комунікативна компетенція, а часом процес навчання іноземної мови повинен перетворитися в між культурне навчання, спрямоване на виховання толерантності у ставленні до представників інших культур [16].

Міжкультурне навчання має яскравий діалогічний характер, тому сучасна форма навчання іноземних мов “вчитися навчаючи” є ідеальною формою міжкультурного навчання. Одна з таких форм – навчання в тандемі: об’єднання в пари або групи носіїв різних мов, які навчають один одного особливостей менталітету своєї країни.

Міжкультурне навчання – це освітньо-розвивальний процес, під час якого обидві культури (рідна та іноземна) відіграють важливу роль і виявляються як у формі культурного віддалення так і в формі культурного наближення, в результаті чого виникає третя культура, що характеризується новим поглядом на особистість. У дослідженнях, присвячених міжкультурному навчанню, (О. Леонтьєв) [7], цей процес протиставляється традиційному країнознавству. Таким чином, для досягнення багатомовності необхідна реформа традиційної іншомовної шкільної освіти, основними напрямками якої можна вважати, на думку відомого у Європі дослідника О. Бердичівського [13], такі:

- раннє навчання іноземної мови з урахуванням мов-сусідів і споріднених мов;
- використання іноземної мови як засобу навчання з одночасним скороченням часу на традиційні курси мови;
- збільшення кількості мов, що пропонуються для вивчення на основі модульного принципу, коли вивчаються не всі, а тільки певні аспекти мови;
- комбінація інтенсивних та екстенсивних фаз у вивченні мови;
- використання мультимедійних засобів при вивченні іноземної мови;
- розроблення методик навчання другої (третьої) мови відповідно до мовного досвіду учнів і можливостей інтенсифікації навчального процесу;
- оптимізація системи підготовки вчителя іноземної мови як фахівця багатомовності для різних ступенів навчання. Включаючи навчання дорослих, і як посередника між рідною та іншомовною культурою учнів, експерта, який глибоко засвоїв можливості і технологію між культурного багатомовного навчання;
- знищення адміністративних бар’єрів у процесі створення багатомовності в школах та за їх межами.

Іншими словами, для вирішення актуальних проблем іншомовної освіти необхідно створити оптимальні умови для виховання багатомовного європейця XXI століття.

Відомий російський лінгводидакт Ю. Пассов трактує сучасний підхід в освітній діяльності як “концепцію розвитку індивідуальності в діалозі культур”. Основною рисою нової іншомовної освіти Ю. Пассов вважає культурологічний фактор, а метою освіти – *homo togalis* – людину духовну, високоморальну. Найважливішим пунктом освіти він вважає розуміння культури як системи духовних цінностей [10].

У процесі особистісного-орієнтованого підходу (І. Бім, Л. Богатикова) [2, с. 18-21] до навчання сучасних іноземних мов учень і учитель розглядаються як суб’єкти цього процесу. У філософії “суб’єкт” розуміють як людину, що займається пізнанням і свідомо діє, є активною по відношенню до об’єкту. У процесі навчання іншомовного спілкування важливо враховувати суб’єктивні якості учнів, тому що кожний з них використовує власні способи оволодіння знаннями. Дуже важливо також використовувати оптимальні форми роботи, тому що відсутність певних здібностей може бути компенсована раціональними формами роботи, а також продовження вивчення іноземної мови неможливе без добре розвинених навичок самостійної роботи. Важливо також для навчання іноземної мови підбирати завдання в залежності від здібностей і рівня підготовки учнів. З методичної точки зору необхідно вибирати завдання, які безпосередньо впливають на формування комунікативної мотивації, що забезпечує ініціативну участь в спілкуванні, включаючи власний досвід, сферу інтересів, нахилів, емоційно-чуттєву сферу і світогляд.

Таким чином, під індивідуалізацією у навчанні іноземної мови на основі комунікативного підходу С. Ніколаєва розуміє співвідношення прийомів навчання з особистісними суб’єктивними та індивідуальними якостями кожного учня, що вважається найважливішою умовою досягнення успіху при вивченні іноземної мови [10].

Справедливим є твердження про те, що засвоєння мовної системи не може гарантувати взаєморозуміння між народами, бо кожне слово іншої мови відображає інший світ та іншу культуру, за кожним словом розуміємо зумовлену національною свідомістю уяву про світ. Так на практиці підтверджується положення Е. Сепіра і Б. Уорфа про те, що ні одна мова не може існувати поза контекстом культури і ні одна культура не може існувати, якщо вона не має власного центру або структури природної мови [4].

Не викликає сумніву факт, що мова є джерелом про культуру і формою вираження тенденції загальнокультурного і соціального розвитку. Специфіка національної культури відображається у фонових знаннях, тобто спільних знаннях того, хто говорить і того, хто слухає.

Як потреба у збільшенні багатокультурної співпраці, міжкультурна комунікативна компетентність наразі розглядається у якості всеохоплюючої мети навчання іноземної мови. Вона по суті включає здатність сприймати різноманіття у міжкультурній комунікації між людьми, які походять з різних соціокультурних середовищ. Вона також наголошує на важливості вміння аналізувати власну національно-культурну специфіку та цінності, а також розвивати обізнаність у складних відносинах між мовами, суспільством та культурним значенням мов у трактуванні дослідників І. Хуттунена і В. Кохонен [14].

Вивчення мов відіграє важливу роль у підготовці студентів до того, щоб ті ставали відповідальними громадянами у суспільствах, які все більше і більше перетворюються на багатомовні та багатокультурні. Природним завданням вивчення мов є об'єднання людей, які мають різне походження, і таким чином зростання відкритості до людського різноманіття. Отже, з'явилася вимога до вчителів іноземних мов сприяти виходу студентів з-за меж їхніх власних культур. Таке завдання також передбачає чіткий соціально-політичний аспект в навчанні іноземних мов: заохочення самостійності студентів та виховання демократичних громадян як невід'ємна частина мовної освіти. Для здійснення цього вчителі повинні заохочувати активну участь та відповідальні дії учнів у спільноті класу. Вони також повинні покращити особистісні якості своїх учнів до ототожнення себе з частиною Європейського (світового) суспільства.

Висновки. Навчання іноземної мови школярів та студентів передбачає соціальне зростання їх особистості і націлене на засвоєння іншомовної культури. Ми використовуємо термін "система шкільної іншомовної освіти" для позначення виду навчання, що охоплює такі елементи: власні цілі учня або студента та його самостійність; особисту задіяність у навчанні; студентську ініціативу та відповідальність; змістовне навчання цілісної спрямованості; акцент на рефлексії та самооцінці; інтеграцію суспільних, когнітивних, розвивальних та виховуючих цілей навчання.

Література:

1. Базуріна В. М. Професійна підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / В. М. Базуріна. – Житомир, 2006. – 20 с.
2. Богатикова Л. И. К проблеме развития культурно-языковой интуиции / Л. И. Богатикова // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 3. – С. 34-53.
3. Богуш А. М. Концепція розвитку дитячого мовлення за Ж. Піаже / А. М. Богуш // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 3. – С. 22-29.
4. Вульфсон Б. Л. Западноевропейское образовательное пространство XXI века : прогностические модели / Б. Л. Вульфсон // Педагогические модели. Педагогика. – 1994. – № 2. – С. 103-112.
5. Гладченко (Авраменко) М. М. Організація мовної освіти в Німеччині / М. М. Гладченко (Авраменко) // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах : проблеми і перспективи : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 29-31 березня 2006 р. – К. : НАУ, 2006. Т. 1 – С. 79-80.
6. Голотюк О. В. Підготовка вчителів іноземних мов в університетах Франції : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / О. В. Голотюк. – Одеса : Південноукраїнський держ. університет імені К. Д. Ушинського. – 2007. – 20 с.
7. Леонтьев А. А. Преподавание иностранных языков в школе : Мнение о путях перестройки / А. А. Леонтьев // Иностранные языки в школе. – 1988. – № 4. – С. 12-24.
8. Першукова О. О. Стратегія Європейських країн у галузі навчання іноземних мов / О. О. Першукова // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 3-4. – С. 175-185.
9. Плахотник В. М. Теоретичні основи навчання іноземних мов на початковому етапі в середній школі : дидактико-методичний аспект : дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук у формі наук. доп. : 13.00.02. / Плахотник Василь Макарович. – К. : Київ. наук.-дослід. ін-т педагогіки, 1992. – 52 с.
10. Тадеєва М. І. Особливості організації сучасної шкільної іншомовної освіти в Бельгії / М. І. Тадеєва, Я. В. Поченюк // Вища освіта України. – 2010. – 3 (38). – Тематичний випуск "Педагогіка вищої школи : методологія, теорія, технології". – Рівне : віддруковано ПП Баришев К.В., 2010. – Том III. – С. 326-331.
11. Цільова комплексна програма "Вчитель" // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1997. – № 24. – С. 11-25.
12. Europeans and their Languages. February 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_sum_en.pdf.
13. Handbook of Teacher Training in Europe / eds. Galton M., Moon B. – London : David Fulton Publishers, 1994. – 215 p.
14. International Student and Scholar Mobility. An overview for the U.S. University Presidents Summit on International Education / [eds. Odin J. K., & Mancias P. T.] – New York : Institute of International Education, 2005. – 18 p.
15. Kubanek-German A. Der Frühe Fremdsprachenunterricht und sein Kanon einige Anmerkungen / A. Kubanek-German // Zeitschrift für Fremdsprachenforschung. – 1994. – No. 5. – P. 22-31.
16. Meyer E. Kinder lernen europäische Sprachen / E. Meyer, C. Kodron. – Jahrtuch 93. – Stuttgart : Ernst Klett Verlag, 1993. – P. 65-74.
17. Van Ek J. Objectives for foreign Language Learning / Jan Ate Van Ek – Strasbourg : Council of Europe, 1987. – 77 p.